Wstęp

Po dwudziestu latach transformacja ustrojowa w Polsce zbliża się do pomyślnego finału. Gospodarka powróciła do systemu rynkowego. Kategoriom i instytucjom ekonomicznym przywrócono funkcje instrumentów rynkowych. Aktualnie palącym problemem jest konieczność przeprowadzenia reform, zwłaszcza w dziedzinie finansów i skarbowości w Polsce. Próby ich podjęcia napotykają opór ze strony niektórych ugrupowań politycznych i poszczególnych grup społeczeństwa. Obserwując obecną rzeczywistość w Polsce nietrudno dostrzec braki w edukacji społeczeństwa w zakresie zagadnień finansowo--walutowych. Pogłębienie tej problematyki w szkołach średnich, wyższych i wśród elit pozwoli kształtować świadomość obywatelską, która umożliwi osiąganie pożądanych celów ekonomiczno-społecznych.

Uwarunkowania ekonomiczne można zmienić stosunkowo szybko, natomiast proces przemian mentalnych jest dużo trudniejszy i trwa znacznie dłużej. Nadal w licznych grupach społecznych dominuje osobowość, ukształtowana w systemie komunistycznym, tj. *homo sovieticus*. Z drugiej strony, obserwujemy przejawy drapieżnego kapitalizmu, prowadzące do wyzysku, łamania prawa i korupcji. W tej sytuacji prezentacja dokonań wybitnych reformatorów, prekursorów polskiego kapitalizmu, może spełnić pożyteczną funkcję dydaktyczną.

Szczegółowe założenia metodologiczne trzytomowej monografii zostały przedstawione we wstępie do tomu I. Teraz przypomnę tylko najważniejsze.

Głównym celem opracowania jest ukazanie nowatorskich reform gospodarczo-społecznych, które były realizowane na przestrzeni dziejów (od Kazimierza Wielkiego do Leszka Balcerowicza) oraz ich wpływu na kreowanie dochodów i pieniądza. Uwaga badającego skoncentruje się na roli 13 wybitnych reformatorów, tj. Kazimierza Wielkiego, Bony Sforza, Pawła Brzostowskiego, Andrzeja Zamoyskiego, Anny Jabłonowskiej, Stanisława Poniatowskiego, Stanisława Staszica, Ksawerego Druckiego-Lubeckiego, Piotra Wawrzyniaka, Franciszka Stefczyka, Władysława Grabskiego, Eugeniusza Kwiatkowskiego i Leszka Balcerowicza.

Na przestrzeni dziejów można wyłonić wielu polityków i reformatorów, którzy odegrali istotną rolę w kształtowaniu się polskich finansów i bankowości. Wybór poszczególnych postaci jest subiektywny, ale nieprzypadkowy.

Przedmiotem analizy są osoby związane z polityką państwową w makro- lub mikroskali i zarazem realizujące własne projekty reform ekonomicznych.

Pieniądz ma szczególne oddziaływanie na moralność człowieka. Chciałbym przedstawić także jego wpływ na etykę poszczególnych kreatorów oraz reakcję elit i poszczególnych grup społeczeństwa na ich reformy i rzekomy fiskalizm.

Monografia podzielona została na trzy tomy:

- Tom 1. Polska szlachecka (od Kazimierza Wielkiego do Stanisława Poniatowskiego).
- Tom 2. Ziemie polskie pod zaborami (od Stanisława Staszica do Franciszka Stefczyka).
- Tom 3. Polska niepodległa (od Władysława Grabskiego do Leszka Balcerowicza).

Autor zastrzega się, że nie zamierzał napisać biografii poszczególnych osobistości, lecz ukazać ich wkład w rozwój kapitalizmu i instytucji rynkowych na ziemiach polskich.

W drugim tomie przedstawione zostały dokonania czterech wybitnych reformatorów: Stanisława Staszica, Ksawerego Druckiego-Lubeckiego, ks. Piotra Wawrzyniaka i Franciszka Stefczyka. Ich działania przypadły na okres zaborów. S. Staszic rozpoczął wprawdzie działalność publiczną jeszcze w Polsce niepodległej, ale dotyczyła ona głównie badań naukowych i publicystyki.

Powszechna wiedza o S. Staszicu ogranicza się do jego działalności publicystycznej i reformatorskiej. W licznych pracach, a zwłaszcza w podręcznikach, cytuje się najczęściej fragmenty *Przestróg dla Polski* i *Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego*.

Mniej znane są jego poglądy oraz osiągnięcia w innych sferach działalności publicznej. Ponadto przedstawia się przeważnie S. Staszica jako postać kryształową, bez żadnych wad i o nieskazitelnej moralności.

W związku z tym zdecydowałem się przedstawić w niniejszej pracy pełną charakterystykę wielkiego Polaka, zwracając szczególną uwagę na aspekt moralny jego życia i działania. Staszic był wybitnym uczonym o szerokich zainteresowaniach - filozoficznych, teologicznych, prawniczych, filologicznych, przyrodniczych i geologicznych. Pełnił liczne i różnorodne funkcje państwowe. Imponujące są jego osiągnięcia jako teoretyka i praktyka gospodarczego oraz działacza naukowego, oświatowego i spółdzielczego.

Analizując twórczość Staszica chciałbym ukazać jego pozytywne poglądy i przejawy działalności, a także te, które zasługują na negatywną ocenę. Sądzę, że należy dość dużo miejsca poświęcić dyskusyjnym wywodom Staszica, które odnajdujemy w jego dziełach. Uważam autora *Przestróg dla Polski* za

wybitną postać w historii Polski, ale nie pozbawioną wad, słabości i innych ułomności, od których nie są wolni ludzie wielkiego formatu.

Osobowość i działalność ks. Ksawerego Druckiego-Lubeckiego wzbudziła liczne kontrowersje wśród historyków i publicystów. Skala ocen jest bardzo duża: od zdrajcy do wybitnego, polskiego męża stanu. Autor nie miał zamiaru rozstrzygać dyskusji dotyczącej poglądów politycznych i roli Lubeckiego w polityce rosyjskiej. Natomiast chciałby rozwiać wszelkie wątpliwości, co do jego pozytywnej polityki i działalności gospodarczej.

W Wielkopolsce było wielu wybitnych działaczy, ale nikt jak ks. Piotr Wawrzyniak nie potrafił nadać tak wielkiego rozmachu wielkopolskiej spółdzielczości. Jego działalność miała charakter kompleksowy i obejmowała bankowość, rolnictwo, rzemiosło i handel. P. Wawrzyniak udowodnił, że Polacy mogą równie solidnie pracować i pomnażać swój dobrobyt, jak faworyzowana przez władze państwowe ludność niemiecka. Dzięki temu, nie walcząc bezpośrednio o sprawę polską, przyczynił się, jak mało kto, do umocnienia polskości w zaborze pruskim.

Szczególną rolę w dziejach Polski odegrała spółdzielczość oszczędnościowo--kredytowa zainicjowana przez Franciszka Stefczyka w 1890 r. w Galicji. Istotą całego systemu był tani i dogodny kredyt, skierowany głównie do chłopów mniej zamożnych. Koszty funkcjonowania spółdzielni obniżała społeczna praca zarządów. F. Stefczyk realizował zasadę, że wszelka praca społeczna, będąca zajęciem ubocznym, pozazawodowym, ma być wykonywana bezpłatnie. Pożyczek udzielano na określone cele gospodarcze.

F. Stefczyk stworzył nową jakość w sferze gospodarczo-społecznej. Było to możliwe, ponieważ obdarzony był szczególnymi predyspozycjami. Odznaczał się nadzwyczajnymi zdolnościami organizatorskimi i twórczym umysłem. Owocna praktyka posłużyła mu za tworzywo do opracowania nowej teorii naukowej. Z kolei teoria pozwalała formułować zasady i programy praktyczne. Myślał i działał w interesie polskiej wsi i rolnictwa, ale w kategoriach polskiej racji stanu. Dlatego jego dorobek był trwały a ruch przez niego zainicjowany kontynuowało następne pokolenie.

Spółdzielczość w tak zwanej Polsce Ludowej została tak poważnie zdeformowana, że włączenie jej po zwycięstwie demokracji do gospodarki rynkowej okazało się bardzo trudnym zadaniem. Część działaczy i członków była skorumpowana bądź zdemoralizowana, a większość społeczeństwa straciła zaufanie do struktur spółdzielczych, które kojarzono z ustrojem realnego socjalizmu.

Wielkość idei i dokonań Franciszka Stefczyka sprawiła, że został on patronem ruchu Spółdzielczych Kas Oszczędnościowo-Kredytowych (SKOK), zwanych kasami Stefczyka. SKOK jest raczej zamachem na szlachetne idee

pioniera spółdzielczości kredytowej niż kontynuacją jego działalności. Ma on niewiele wspólnego z tym ruchem; został wykorzystany propagandowo przez określoną opcję polityczno-biznesową. W tej sytuacji uważam za zasadne przypomnienie Szanownym Czytelnikom oryginalnych zasad spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowej.

Podstawę bazy materiałowej stanowią źródła, biografie i opracowania. Zaliczam do nich w szczególności dzieła Stanisława Staszica: *Przestrogi dla Polski* (1790), *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego* (1787) i *Edukację z autobiografią autora* (1921); *Korespondencję Lubeckiego z ministrami sekretarzami stanu Ignacym Sobolewskim i Stefanem Grabowskim*, t. I i II (1909); Kajetana Koźmiana, *Pamiętnik*, t. I i II (1972); Franciszka Stefczyka *Podręcznik dla spółek oszczędności i pożyczek* (1900), *Projekt statutu Centralnej Kasy Spółek Rolniczych* (1905), *Przewodnik handlowy dla sklepów kółek rolnictwa i handlu mieszanymi towarami* (1894), *Stanowisko spółdzielczości w rolnictwie* (1924); Piotra Wawrzyniaka, *Wskazówki dla członków Rady Nadzorczej* (1907); Czesława Leśniewskiego, *Stanisław Staszic, jego życie i ideologia w dobie Polski niepodległej* (1926); Barbary Szackiej, *Teoria i utopia Stanisława Staszica* (1965); Zbigniewa Wójcika, *Stanisław Staszic. Organizator nauki i gospodarki* (1999); Stanisława Smolki, *Polityka Lubeckiego przed powstaniem listopadowym* (1984); Jerzego Szczepańskiego, *Książę Ksawery Drucki-Lubecki 1778–1846* (2009); Jana Zdzitowickiego, *Xiążę – Minister Franciszek Xawery Drucki-Lubecki* (1948); Kazimierza Śmigla, *Ks. Piotr Wawrzyniak: człowiek, kapłan, społecznik* (1985); Ryszarda Dzwonkowskiego, *Na okazanie drogi* (1975); Władysława Berkana, *Ks. Patron Wawrzyniak w moich wspomnieniach* (1932); Adama Gurnicza, *Franciszek Stefczyk. Życie, poglądy, działalność* (1976) i Kazimierza Weydlicha, *Franciszek Stefczyk. Pionier polskiej spółdzielczości rolniczej* (1936).